

Література

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
2. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения / К.Д. Ушинский. – М. : Учпедгиз, 1939. – Т. 2. – 388 с.
3. Тарнопольський Д.М. Технічна творчість молодших школярів / Д.М. Тарнопольський. – К., 1975. – 342 с.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М., 1991. – 486 с.
5. Артемов В.А. Курс лекций по психологии / В.А. Артемов. – М., 1991. – 236 с.
6. Гальперин П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин. – М. : МГУ, 1976. – 263 с.
7. Блонский П.П. Избранные психологические произведения / П.П. Блонский. – М., 1964. – 548 с.
8. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. заведений / [под ред. И.В. Дубровиной]. – М. : Академия, 1998. – 376 с.
9. Истомина З.М. Развитие внимания / З.М. Истомина. – М. : Просвещение, 1978. – 120 с.

ПРИХОДЧЕНКО К.І., ДЯДІК Ю.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Складний і тривалий процес формування творчих здібностей дітей та учнівської молоді в позакласній роботі будується не лише на розумінні вчителями внутрішнього світу, індивідуальних особливостей учнів, а й на чіткому усвідомленні та оптимальному врахуванні ними психологічних закономірностей функціонування й розвитку творчої особистості. Педагоги мають досконало володіти сучасними досягненнями психолого-педагогічної науки про закономірності формування та розвитку творчої особистості, сучасними технологіями організації навчально-виховного процесу, що забезпечують розвиток творчих здібностей дітей, формування високого рівня розвитку їхньої творчої активності й здібностей.

Більшість форм і методів організації позакласної діяльності навчальних закладів ґрунтується переважно на емпіричних уявленнях про вихованців. Однією з причин недостатньої результативності діяльності є те, що вчителі, керівники гуртків під час використання методичних засобів організації педагогічного впливу надзвичайно спрощено враховують особливості розвитку дитини. Традиційно увага приділяється віковим особливостям без чіткої усвідомленості їх психологічного розмаїття відповідних вікових меж. Принципово важливою для теоретичного обґрунтування педагогічних умов форму-

вання творчих здібностей старшокласників у позакласній роботі є потреба проаналізувати систему загальних та вікових особистісних закономірностей як методологічну основу процесу формування творчих здібностей учнів.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей психолого-педагогічного розвитку старшокласників у позакласній роботі навчальних закладів, дослідження механізмів педагогічного впливу гуртків, творчих об'єднань на формування творчих здібностей старшокласників.

Зазначену проблемау досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені. Особливості психологічного розвитку старшокласників розкрито в працях В. Алфімова, І. Беха, Л. Божович, І. Кона та ін. [1–4]. Психолого-педагогічні та організаційно-методичні аспекти формування творчої особистості дитини засобами позашкільної роботи вивчають В. Вербицький, Л. Ковбасенко, В. Мачуський, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, С. Сисоєва та ін. [5–10]. Проте потребують подальшого теоретичного вивчення та запровадження в педагогічну практику питання формування творчих здібностей старшокласників у позакласній роботі.

Рання юність (старший шкільний вік), що охоплює вікові межі 14–17 років, є завершальним етапом формування творчої особистості дитини, періодом її переходу до дорослого життя. Перед старшокласниками постає необхідність реалізувати свій інтелектуальний потенціал, самовизначитися, обрати свій життєвий шлях. Головними новоутворенням цього віку є відкриття власного “Я”, розвиток рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, поява життєвої мети. Старшокласники намагаються досягти незалежності в поведінці (бажають самостійно вирішувати важливі питання своєї життєдіяльності), прагнуть емоційної автономії (намагаються вільно реалізувати свої емоційні стани, мати власні уподобання), моральної та ціннісної незалежності (реалізують право на власні погляди, норми життєдіяльності, ціннісні орієнтації).

Пізнавальна та творча діяльність стають домінуючими видами активності старшокласників, а нова соціальна позиція змінює їхнє ставлення до навчання та його змісту. Діти старшого шкільного віку прагматично оцінюють свою освітню діяльність, близькі та далекі перспективи (особистісний розвиток, можливість здобуття престижної професії, досягнення матеріального добробуту). У них формується нова мотиваційна структура навчання: мотиви, пов'язані із самовизначенням та підготовкою до самостійного життя (орієнтація на майбутнє), широкі соціальні мотиви (прагнення стати повноцінними членами суспільства, мати можливість конкурувати на ринку праці за рахунок власної компетентності та ерудованості), інтерес до змісту та процесу навчання (інтерес до методів наукового дослідження, самостійного пошуку інформації) [1; 4].

Важливим аспектом психологічного розвитку особистості старшокласника є інтенсивне інтелектуальне дозрівання, в якому провідну роль відіграє мислення. Це відображається в таких якісних змінах особистості, як:

– збагачення умінь та навичок розумової діяльності, способів і прийомів здобуття нових знань;

- формування наукового світогляду;
- потреба в науковому обґрунтуванні та доведенні власних думок, висновків на основі логічних доказів;
- зростання ролі наукових гіпотез, пошукових міркувань;
- перехід до вищих рівнів абстрагуючого та узагальнювального мислення;
- індивідуальний стиль пізнавальної та творчої діяльності.

Оволодіння складними інтелектуальними операціями, збагачення поняттєвого апарату старшокласників робить їхню розумову діяльність більш стійкою та ефективною, наближеною до пізнавальної або творчої діяльності дорослих. Вищезгадані інтелектуальні можливості старшокласників розширюють їхню самосвідомість, основними компонентами якої стають когнітивний (система уявлень і знань індивіда про себе – самопізнання, самоаналіз, самооцінка), емоційно-оцінний (емоційна оцінка своїх уявлень і знань про себе, емоційне ставлення до себе) та поведінковий (свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до оточення й до самого себе).

Рання юність також є періодом пошуку творчою особистістю власного “Я”, основою формування якого є структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій. Завдяки їй у молодій людини розвивається адекватна ідентичність, яка забезпечує готовність старшокласника до життєво важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення. Старший шкільний вік значно розширює рефлексивні характеристики самосвідомості особистості, на основі яких відбувається самопізнання себе як активного суб’єкта своєї життєдіяльності. Важливим надбанням цього вікового періоду є відкриття багатства та різноманітності свого внутрішнього світу. Завдяки рефлексії старшокласники набувають здатності заглиблюватися в себе, в свої емоційні переживання, усвідомлювати свої емоційні прояви не тільки як похідні від певних зовнішніх подій, а як стани власного “Я”.

Формування ідентичності у старшому шкільному віці завершується становленням структурованої системи ціннісних орієнтацій, яка визначає життєві пріоритети, послідовність постановки та реалізації життєвої мети. З’являються досить визначені міркування щодо того, ким бути і як будувати своє подальше життя. Завдяки відчуттю індивідуальної самототожності, єдності й наступності власного “Я” старшокласник готовий вибирати життєві цілі, формувати життєві плани, будувати близькі життєві перспективи, робити зважений та обміркований життєвий вибір [4].

Така розгорнута психолого-педагогічна характеристика старшокласника дає змогу усвідомити основні напрями педагогічного впливу на розвиток їхніх пізнавальних і творчих здібностей у позакласній роботі та способи організації активного дозвілля, що мають забезпечити відпочинок і зняття емоційної напруги після важкого навчального дня. Діапазон дозвіллевих інтересів сучасної шкільної молоді досить широкий, але в ньому часто домінують його пасивні форми. У значної групи старшокласників відсутні дієві навички самоорганізації вільного часу, елементарні основи ку-

льтури дозвілля. Тому у виборі видів діяльності вони керуються переважно розважальними або престижно-комформістськими мотивами, що стали панівними серед молоді, але не сприймаються традиційними суспільними інституціями й потребують педагогічної корекції. Досить часто старшокласники різко протиставляють цінність вільного часу, який вони проводять у сім'ї або в місцях, де відсутній контроль старшого покоління та існують чітко регламентовані правила поведінки, цінності активного дозвілля та відпочинку поза цим контролем та обмеженнями, що дають їм змогу самоствердитися та творчо самореалізуватися в середовищі своїх однолітків. Характерною рисою молодіжного дозвілля стало яскраво виявлене прагнення створити психологічний комфорт у спілкуванні з друзями, однолітками, цікавими або оригінальними особистостями, особами протилежної статі, змодельовати локальне середовище, що забезпечувало б включення в самоосвітню, пізнавальну, творчу діяльність, було емоційно привабливим та цікавим.

Відповідно до потреб і запитів дітей старшого шкільного віку цікавою та ефективною формою організації роботи зі старшокласниками є діяльність гуртків, творчих об'єднань, клубів у позакласній роботі навчальних закладів. Вона має власну історію, сталі традиції та зберігає свою актуальність у нових суспільних реаліях. Діяльність мережі гуртків, творчих об'єднань, клубів старшокласників, що працюють на базі навчальних закладів, приваблюють дітей старшого шкільного віку своєю оригінальністю та творчою атмосферою, сприяють їхній психологічній адаптації, стають середовищем творчої поведінки та самовираження.

Розвиток творчих здібностей старшокласників, формування високого рівня їхньої творчої активності та індивідуального стилю пізнавальної й творчої діяльності в гуртках, творчих об'єднаннях має бути логічним продовженням освітньої діяльності загальноосвітньої школи, відзначатися високою технологічністю, результативністю та забезпечувати можливість педагогічного моніторингу якісних змін у структурі особистості вихованців. Ось чому гуртки, творчі об'єднання старшокласників у позакласній роботі навчальних закладів базують свою освітню діяльність на таких складових компонентах, як:

- гуманізація навчально-виховного процесу, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, співробітництво та співтворчість учнів та керівника гуртка, творчого об'єднання;
- використання інтерактивних методів навчання (дискусійних, ситуативного моделювання, колективно-групових тощо);
- використання проектних технологій творчої діяльності (колективних, групових, індивідуальних);
- організація пошукової та науково-дослідницької діяльності вихованців;
- психолого-педагогічний супровід творчо обдарованих та талановитих вихованців;

- використання інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедійних навчальних курсів, дистанційного навчання;
- проведення інтегрованих занять, розробка інтегрованих навчальних курсів;
- професійна орієнтація та допрофесійна підготовка (з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців, аналізом їхньої подальшої навчальної та трудової діяльності) [7].

Освітня діяльність гуртків, творчих об'єднань старшокласників має також передбачати певні складові, що є фундаментальною базою сучасної системи освіти й виховання творчої особистості: особистісно зорієнтоване навчання та виховання, суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учасниками навчально-виховного процесу; психолого-педагогічна підтримка й емоційний комфорт творчої особистості в процесі індивідуальної, групової та колективної пізнавальної й творчої діяльності; створення ситуацій позитивних емоційних переживань суб'єкта у предметній, творчій, комунікативній діяльності, спрямованих на суспільно значуще особистісне самовизначення та інтелектуально-творчий розвиток; створення умов для прояву суб'єктом життєвої активності вищого порядку, установки на позитивний досвід вихованця (досвід самовизначення, досвід творчості, досвід комунікації як кооперації, установка на іншого); раціональний відбір засобів, методів та способів організаційно-педагогічної діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців; розвиток дитячого самоврядування та самоуправління тощо [8].

Будується позакласний педагогічний процес на основі створення системи гармонійної розвивальної стратегії впливу, яка здійснюється в умовах відкритого діалогу педагогів та учнів, що створює оптимальні умови для закріплення пізнавального інтересу, формування особистісної самостійності, розкриття творчих здібностей і стимулювання саморозвитку дитини. Центральною ланкою такого позакласного педагогічного процесу, спрямованого на творчий розвиток особистості старшокласника, є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія його суб'єктів. Ось чому процес формування творчих здібностей, розвитку творчої активності та індивідуального стилю творчої діяльності учнів в умовах позакласної роботи навчального закладу неможливо відокремити від творчого розвитку педагога, який навчає дитину творчої діяльності. Так відбувається процес творчого взаєморозвитку всіх суб'єктів процесу – педагог реалізує свої особистісні й професійні потенції засобом творення особистості учня [10].

Виходячи з таких положень, робимо висновок, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія в умовах позакласної роботи – це форма педагогічного співробітництва між педагогом і вихованцями гуртка, творчого об'єднання, під час якого педагог та діти об'єднані творчим діалогом з метою активного саморозвитку й самовираження особистості кожного з учасників освітнього процесу, а також виявлення та реалізації їхніх кращих духовних якостей і формування творчих здібностей. Таке педагогічне співробітництво забезпечує позитивне ставлення дитини до педагога, освітнього середовища, творчого об'єднання, своїх однолітків, успішне формування позитивних

властивостей та якостей особистості, індивідуально спрямованих на саморозвиток. Основним предметом виховних зусиль педагога як організатора пізнавальної й творчої діяльності старшокласників у позакласній роботі, має бути переведення виховної мети освітньої діяльності гуртка, творчого об'єднання в перспективу життя вихованців. Задана керівником гуртка виховна мета має бути прийнята колективом вихованців, в іншому випадку вони не зможуть реалізувати її. Коли старшокласники сприймають спільну мету творчої діяльності, вона стає особистісно значущою, перспективною, включається в систему власних цілей учнів старшої школи. Умовами успішного переведення виховних цілей освітньої діяльності гуртка і творчого об'єднання старшокласників у перспективу творчої життєдіяльності вихованців є такі: послідовна орієнтація педагогів і учнів навчальних закладів на перспективу їхньої освітньої діяльності; програмно-цільовий педагогічний вплив на вихованців гуртка, творчого об'єднання відповідно до їхніх нових особистісних утворень; творча самодіяльність старшокласників; орієнтація керівника гуртка, творчого об'єднання на виховання старшокласників успіхом тощо. Зробивши аналіз діяльності гуртків, творчих об'єднань старшокласників, розширимо їхні основні виховні можливості, що сприяють формуванню творчих здібностей учнів:

- гуртки, творчі об'єднання – соціальне середовище творчої самореалізації старшокласників;

- гуртки, творчі об'єднання старшокласників забезпечують мінімізацію внутрішнього опосередкування міжособистісного впливу в колективі однолітків: із часом це призводить до суттєвих особистісних змін, адже систематичне включення індивіда у творчу діяльність та мотивація її успішності гарантує розвиток творчих здібностей, творчої активності;

- гуртки, творчі об'єднання старшокласників забезпечують позитивне наслідування в колективі однолітків – взаємодіючи між собою у процесі спілкування, учні помічають одне в одному значущі для себе та інших позитивні особистісні якості (активність у пізнавальній та творчій діяльності, оригінальність, прагнення до лідерства тощо), усвідомлюють їх необхідність для власного розвитку та творчого самовдосконалення й підсвідомо починають їх наслідувати;

- гуртки, творчі об'єднання старшокласників дають змогу відчувати емоційний захист і комфорт у творчому середовищі однолітків та однодумців. Для формування позитивної самооцінки й позитивної “Я-концепції” старшокласникам необхідна ситуація успіху у відносинах між ними, яка сприяє особистісному розвитку та формуванню відчуття особистої значущості, що сприяє підвищенню рівня емоційної захищеності творчої особистості і є важливим фактором мотивації до нових творчих досягнень з метою подальшого розвитку;

- у творчому середовищі гуртка, творчого об'єднання старшокласників відбувається блокування негативних та агресивних проявів.

Висновки. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури й практичної діяльності шкіл дає змогу стверджувати, що побудова навчально-виховного

процесу та дозвілєвої діяльності гуртків, творчих об'єднань старшокласників на засадах особистісно орієнтованої освіти, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, технологіях співробітництва й співтворчості педагога і його вихованців у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності забезпечують формування творчої активності особистості, яка, у свою чергу, забезпечує:

- творчу спрямованість особистості, усвідомлення нею значення творчих, гуманістичних потреб, мотивів, цілей як провідних у її саморозвитку та життєдіяльності;

- розвиток творчих рис характеру (цілеспрямованості, ініціативності, наполегливості, самостійності, оригінальності, організованості, працелюбності тощо);

- формування творчих якостей інтелекту учасників (логічного, діалектичного та цілісного сприйняття дійсності, творчої уяви та фантазії, інтуїції, уваги та пам'яті, що формуватиме вміння спільно визначати й розв'язувати життєві завдання, розробляти творчі проекти);

- творчу самосвідомість педагога і його вихованців, що виявляється в самопізнанні й адекватній самооцінці, самоорганізації, самореалізації та самовдосконаленні творчої особистості;

- постійне зростання потенціалу творчої діяльності – бажання систематично здобувати нові знання, набувати вміння, навички, творчо їх використовувати;

- корекція психічних якостей творчої особистості, її темпераменту, властивостей нервової системи (чутливості, пластичності, працездатності) та відповідно до них доцільного індивідуального стилю діяльності й поведінки, у процесі чого використовуються найкращі та коригуються слабкі (з точки зору вимог творчої діяльності) якості нервової системи конкретного вихованця та педагога.

Література

1. Алфимов В.Н. Творческая личность старшеклассника: модель и развитие / В.Н. Алфимов, Н.Е. Артемов, Г.В. Тимошко. – К. ; Донецк, 1993. – 64 с.

2. Бех І.Д. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Д. Бех // Виховання особистості : навч.-метод. посіб. : у 2 кн. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. – 344 с.

3. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – Воронеж : НПО МОДЗК, 1995. – 352 с.

4. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.

5. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку еколого-натуралістичної освіти) : монографія / В.В. Вербицький. – К. : Деміур, 2002. – 230 с.

6. Ковбасенко Л.І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного навчального закладу : метод. посіб. / Л.І. Ковбасенко. – К. : ІМЗН, 2000. – 53 с.

7. Мачуський В.В. Формування творчої активності старшокласників у клубах навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / В.В. Мачуський, В.Ю. Гаврилюк. – Біла Церква : КОПОПК, 2006. – 216 с.

8. Пустовіт Г.П. Концептуальні засади сучасної освіти і виховання учнів : наук.-метод. посіб. / Г.П. Пустовіт. – К. : Грамота, 2005. – 208 с.

9. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка : навч. посіб. / Т.І. Сущенко. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.

10. Сисоєва С.О. Педагогічні технології творчого розвитку особистості: проблеми і суперечності / С.О. Сисоєва // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти : матеріали міжнародної наукової конференції, 16–17 травня 2000 р. / [за ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського]. – Х. : ХДПУ, 2000. – С. 84–90.

ПРИХОДЧЕНКО К.І., ОХРИМЕНКО В.В.

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ УМОВ ПРАЦІ МОЛОДШИХ ФАХІВЦІВ – БУДІВЕЛЬНИКІВ

Динамізм у зміні техніки та технології будівельних процесів зумовлює зростання творчих можливостей професійної діяльності студентів. Процес ставлення професійно важливих якостей у майбутніх фахівців будівельників неможливий без сформованості психофізіологічних функцій, які забезпечують продуктивність і безпеку праці, якість, швидкість у виготовленні будівельної продукції.

Вибір базових, професійно значущих властивостей особи ґрунтується на уявленні про деяку систему вимог, що висувуються професією, і про спеціальні здібності, якими людина повинна володіти до певної міри, щоб бути в змозі задовольняти ці вимоги [1, с. 91]. Здатність людини до інтеграції, структурування та систематизації тих знань та вмінь, які вона має, для вирішення реальних завдань вважається одним із найважливіших критеріїв високого рівня формування образу компетентного спеціаліста [2, с. 59].

Сучасні дослідження в забезпеченні взаємної відповідності людини та професії відображено в працях І.О. Баклицького, О.М. Кокун, В.В. Небесної. У дослідженнях Г.М. Загоровського, І.А. Зимньої, К.А. Рибалки розглянуто концептуальні питання з формування виробничих навиків та вмінь у системі професійного навчання [1–5].

Мета статті – розглянути та проаналізувати роботу студентів на практиці, а також характеристики мотивації організації з охорони праці.

Одним із найважливіших завдань науковців є запровадження методик таких умов праці, які б виключали можливість дії на працюючих різних небезпечних і шкідливих виробничих факторів, тобто поєднання навчання з продуктивною працею та збереження здоров'я.

У професійній спрямованості особистості виражається позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись працею в галузі своєї професії. Професійна спрямованість передбачає розу-